

ПОЛІМОТИВАЦІЙНІ ПРИЗВИСЬКА ЖИТЕЛІВ ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ

Анотація. У статті проаналізовано полімотиваційні прізвиська, що побутують на Західному Поліссі. З вуличного антропонімікону поліщуків вилучено й охарактеризовано найчастотніші колоритні неофіційні найменування. Прізвиська, що мають декілька мотиваційних ознак, описано з погляду лексико-семантичної природи, конотативного наповнення, діалектного представлення.

Ключові слова: прізвисько, Західне Полісся, мотиваційна ознака, неофіційна антропонімія, говірка.

Постановка наукової проблеми та її значення. Мовний континуум Західного Полісся, що поєднав у собі діалектну архаїку двох систем (північної та південно-західної) і сучасну сленгово-жаргонну специфіку, – респектабельне поле для антропонімічних пошуків. У зв'язку з цим виникають зацікавлення як офіційним, так і неофіційним іменником поліщуків. Найбільш унікальним антропонімічним класом, безсумнівно, є сільські прізвиська, що колоритні не лише у плані називання, а також історії їхньої появи, особливостей побутування тощо. Надзвичайно оригінальні серед великого номінативного масиву полімотиваційні прізвиська, тобто ті неофіційні найменування, що за своєю твірною лексемою виявляють по чотири, шість, а то й вісім і десять мотиваційних ознак (далі МО). Такі вуличні антропоніми вимагають наукових зацікавлень і скрупульозного аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки в українській антропоніміці активізувався процес вивчення неофіційних антропонімів, у тому числі прізвиськ (див. праці Г. Л. Аркушина [1; 2], Г. С. Бучко і Д. Г. Бучка [3; 4], О. С. Вербоцевської [4; 5], М. П. Лесюка [6; 7], Г. Д. Ліщинської [8], М. Я. Наливайко [9], Р. І. Остаха [10; 11], Н. М. Федотової [12], В. А. Чабаненка [13], П. П. Чучки [14], Н. М. Шульської [15] та ін. Науковці сьогодні розглядають прізвиська з погляду лексико-семантичної і мотиваційної природи, словотвірної характеристики, конотативного наповнення, функціонально-говіркових особливостей тощо. Лише спорадично під час аналізу конкретної регіональної неофіційної системи називання торкаються питання диференціації вуличних іменувань із полісемними лексемами, не даючи їм при цьому чіткого наукового визначення й детального наукового опису. У зв'язку з цим актуальним постає дослідження саме цього розряду вуличних антропонімів.*

Мета розвідки – проаналізувати полімотиваційні прізвиська жителів Західного Полісся як оригінального антропонімічного різновиду регіонального характеру. Для реалізації мети було виконано такі завдання: вилучено з неофіційного імен-

ника поліщуків прізвиська полімотиваційного розряду; охарактеризовано найбільш поширені з них; описано їх із погляду лексико-семантичного складу, мотивації, експресивного забарвлення, діалектного представлення. Для формування об'єктивної картини функціонування таких неофіційних іменувань найбільш частотні й колоритні прізвиська охарактеризовано окремо. Матеріалом роботи слугували власні записи вуличних іменувань від респондентів різного віку, здійснені у 197 населених пунктах Західного Полісся.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Подібно до того, як одна МО зреалізована різними номенами (наприклад, 'високий' → *Антенна*, *Дишель*, *Стовп* і т. ін.), так одна і та ж лексема, антропонімізована в прізвиську, може виражати полісемію номінації. При однаковій лексичній базі кожна МО альтернативна щодо індивідуальних особливостей носія. Твірною базою неофіційних іменувань аналізованого типу виступають багатозначні лексеми, які в прізвиськовому контексті утворюють мотиваційні радіалі. Проведений аналіз показав, що це переважно фаунономени, рідше – інші назви.

Серед таких прізвиськ найбільш поширене *Заєць*, засвідчене аж десятьма МО і поширене у 135 населених пунктах (далі – н. пп.) Західного Полісся. Це прізвисько належить лише особам чоловічої статі, вирізняючись за віком. В усіх народів *заєць* виступає символом боягузтва, недаремно кажуть, насміхаючись: "Такий відважний, як заєць" [Жайворонок, с. 232]. Ця особливість виразно відтворена у вуличних іменуваннях, де значення 'боязливий' домінує. Фаунономен *заєць* у багатьох неофіційних іменуваннях реалізує свої анатомічні риси, які на основі асоціативного зв'язку спричинили появу номінацій 'з великими вухами', 'з великими передніми зубами', 'косоокий'. Засвідчено нетипові метафоричні перенесення аналізованого семантичного поля, що призвело до виникнення МО 'хитрий', 'ходить дрібними кроками'. Виявлена відантропонімна номінація 'від прізвищ *Зайчук*, *Зай*, *Загайчук*, *Кролик*, *Трус*'.

Не менш поширене й неофіційне найменування *Бусел* || *Боцун*, що виявлене у 79 н. пп. Прізвисько представлено вісьмома МО, серед яких домінують

зовнішні мотиви називання: ‘мають довгі ноги’, ‘ходять, підстрибуючи’, ‘дуже високі’, ‘мають довгий ніс’. Із зазначеною лексемою побутують також МО ‘непосидючі’, ‘від прізвищ Буслюк, Бусько, Журавльов’. Засвідчено пряму номінацію ‘у денотата на даху хати жили лелеки’. За народною символікою вважали щасливою ту родину, на даху якої чи в садібі оселяються лелеки, з цього приводу казали: “Де лелека водиться, там щастя родиться” [Жайворонок, с. 332]. У прізвиськах відображено говіркові варіанти *Бусьол* || *Бусиль* || *Бусень* || *Бусель*. Серед вуличних назв засвідчено фонетичні модифікати лексеми *боцюн*: *Боцюн* || *Боцян* || *Боцьон*. Функціонує прізвисько *Бузько* || *Бусько* з тотожними мотивами називання [Осташ, с. 168]. Спорадично виявлено розгорнуту прізвиськову структуру *Бусьол Іванко* [Аркушин 2010, с. 135].

У 64 н. пп. Аеугwsjye’ вуличне найменування **Баран**. У народному сприйнятті лексема *баран* часто виступає уособленням глупоти й упертості: “Баран бараном”, а також символізує нерозумну, нетямущу людину, дурня, порівняємо: “Дурний, як баран” [Жайворонок, с. 26]. У сленговому мовленні апелятив *баран* засвідчує маркери ‘дурень’, ‘кучерява людина’ [ССУС, с. 54]. Указані особливості продемонстровані у західнополіських прізвиськах шістьома МО: ‘має кучеряве волосся’, ‘упертий’, ‘нерозумний’, ‘від прізвищ Баранович, Баранчук, Бараник’. Єдиний репрезентований мотив номінації ‘від імені Іван’ виявляє специфіку неофіційних антропонімів і зумовлений, очевидно, асоціативними фонетичними явищами, порівняємо *Іван-Баран*.

Прізвисько **Жаба** на Західному Поліссі поширене у 55 н. пп. Воно представлене дев’ятьма мотиваторами різного характеру, серед яких в основному домінує зовнішній вигляд носія: ‘має великі очі’, ‘некрасивий(а)’, ‘носив(ла) зелений одяг’, ‘сердитий’, ‘за специфікою ходи’, ‘носила окуляри’. Виявлено інші маніфестанти: ‘любить купатися’, ‘учитель біології’, ‘від імені Жанна, прізвищ Жабенко, Жаб’юк’. У деяких говірках засвідчено фонетичний варіант *Жеба*. У символіці українців “жаба виступає об’єктом негативної характеристики” [Жайворонок, с. 215], пор. сленг. *жаба* ‘потворна дівчина’ [ССУС, с. 124]. Прізвиськами, у яких твірною основою слугує аналізована лексема, однаково можуть бути названі як особи жіночої, так і чоловічої статі.

Характеристика прізвиська **Карась**, що побутує у 55 н. пп, зrealізована сімома МО, котрі відтворюють зовнішні особливості, антропонімні уподобання, рід заняття носія, пов’язані з цим номеном, порівняємо: ‘любить рибалити’, ‘має власний ставок’, ‘з великими очима’, ‘має волосся рудого кольору’, ‘від прізвищ Рибчук, Карашук, Карасюк’, ‘від імені Тарас, Юрій’. Номен у прізвиськах виражає одну родову категорію.

На Західному Поліссі серед неофіційного антропонімного творення прізвисько **Муха** характе-

ризує найчастіше швидко, непосидючу людину, порівняємо: *Швидкий(а)*, як *муха*. Функціонує ця неофіційна назва у 52 н. пп. Має вісім МО, що свідчить про мотиваційне розгалуження аналізованого прізвиська: ‘низького зросту’, ‘швидкий(а)’, ‘балакучий(а)’, ‘від прізвищ Мухін, Мухамадєєва, Мушит’, ‘від імені Марія’. МО ‘втручається в чужі справи’, ‘набридливий(а), сварливий(а)’ – виразно метафоричні. У говірці н. п. Велимче Ратнівського р-ну Волинської обл. побутує варіант *Мухе*. Прізвисько *Муха* не має чіткого родового розрізнення, оскільки може належати однаково як особам жіночої статі, так і чоловічої. У деяких н. пп. з подібними мотиваціями функціонує демінутив *Мушка*.

Неофіційний антропонім **Жук** (50 н. пп.) засвідчує чітку родо-статеву диференціацію, представляє вісім МО, виражає переважно зовнішні мотиви номінації: ‘з чорним волоссям’, ‘зі смуглявою шкірою’, ‘невисокий’, ‘з довгим носом’, ‘має криві ноги’, ‘з рудим волоссям, веснянками’. Виявлено ідентифікаційне означення ‘від прізвищ Жукевич, Жуковський, Жучковський, Жучко, Папезук, Сіжук’. Народні уявлення про образ жука як “пронизливої, шахраюватої, хитрої людини” [Жайворонок, с. 226] зrealізовує єдина номінація ‘хитрий’, засвідчена у кількох населених пунктах.

Поширене на Західному Поліссі вуличне найменування **Ведмідь** (43 н. пп.). Як стверджує В. В. Жайворонок, “цю тварину наділено різноманітною народною символікою: сили (“Міцний, як ведмідь”), незграбності (“Ізвивається, як ведмідь у танці”), невдоволення (“Бурчить, як ведмідь”), відлюдності (“Живе, як ведмідь у барлозі”), ненажерливості (“У ведмеда десять пісень і всі про мед”)” [Жайворонок, с. 70]. В антропонічних уявленнях поліщуків мотиваційне поле лексеми *ведмідь* дещо розгалужене, зrealізоване п’ятьма МО і доповнене зовнішніми характеристиками ‘повний’, ‘за особливостями ходи’, ‘неповороткий’. Крім того, в прізвиськах побутує номінація ‘сильний’. Вуличний антропонім *Ведмідь* фонетично модифікований у західнополіських говірках: *Ведмідь* || *Ведмєдь* || *Мидвїдь* || *Медвєдь* || *Медвєдь* || *Медвїть* || *Мідвєдь*. Аналізоване неофіційне найменування належить лише особам чоловічої статі.

Уживані також інші неофіційні назви (*Лось* (49 н. пп.), *Качка* (43 н. пп.), *Кіт* (40 н. пп.), *Ворона* (38 н. пп.), *Горобей* (35 н. пп.), *Баняк* (30 н. пп.)) з багатьма МО й великою кількістю носіїв.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, підсумовуючи проведені дослідження, можна зробити висновок, що для аналізу виокремлено лише найбільш репрезентативні західнополіські полімотиваційні прізвиська. Звичайно, таких вуличних антропонімів набагато більше, оскільки прізвиськові одиниці варіативні і їх творення незупинне. Перспективним у цьому напрямку антропонічних студій може бути порівняльний аналіз таких неофіційних назв, узятих з інших регіональних систем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аркушин Г. Л. До питання про виникнення прізвиськ / Г. Л. Аркушин // Велика Волинь: минуле і сучасне : тези регіон. наук. конф. (14–16 листопада 1991 р.). – Рівне : [б. в.], 1991. – С. 85–87.
2. Аркушин Г. Л. Західнополіські прізвиська, утворені лексико-семантичним способом / Г. Л. Аркушин // Acta Onomastika. – Ročník XLI-XLII. – Praha, 2001. – S. 7–17.
3. Бучко Г. Є. Неофіційні та сімейно-родові іменування в сучасній антропонімії Бойківщини / Г. Є. Бучко, Д. Г. Бучко // Przewiska i przydomki w językach słowiańskich. – Część 1. – Rozprawy Slawistyczne. 14. – Lublin, 1998. – S. 59–69.
4. Вербовецька О. С. Індивідуальні прізвиська Тернопільщини, мотивовані назвами тварин / О. С. Вербовецька // Наук. вісн. Чернів. ун-ту: зб. наук. пр. (Слов'янська філологія). – Чернівці : Рута 2007. – Вип. 354–355. – С. 114–118.
5. Вербовецька О. С. Сімейно-родові іменування, мотивовані особовими іменами (на матеріалі антропонімії Тернопільщини) / О. С. Вербовецька // Вісн. Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника. Філологія. – Вип. XXIX–XXXI. – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту, 2011. – С. 303–307.
6. Лесюк М. П. Неофіційні найменування осіб на Гуцульщині / М. П. Лесюк, Г. Д. Ліщинська // Українознавчі студії. – Івано-Франківськ : [б. в.], 2002–2003. – № 4–5. – С. 252–264.
7. Лесюк М. П. Прізвиська жителів гуцульських сіл / М. П. Лесюк // Przewiska i przydomki w językach słowiańskich. – Część I. – Rozprawy Slawistyczne. 14. – Lublin, 1998. – S. 227–240.
8. Ліщинська Г. Д. Сучасні прізвиська на Покутті / Г. Д. Ліщинська // Слов'янське мовознавство : зб. наук. пр. – Ужгород : Ужгород. нац. ун-т, 2001. – Вип. 4. – С. 320–323.
9. Наливайко М. Я. Сімейно-родові іменування / М. Я. Наливайко // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. праць. – Ужгород : Говерла, 2008. – Вип. 12. – С. 155–158.
10. Осташ Р. І. Із життя сучасних українських прізвиськ. 1. / Р. І. Осташ // Українська пропріальна лексика : м-ли наук. семінару (13–14 вересня 2000 р.). – К. : Київ, 2000. – С. 115–121.
11. Осташ Р. І. Із життя сучасних українських прізвиськ. 2. / Р. І. Осташ // Українське і слов'янське мовознавство. – Ужгород, 2001. – Вип. 4. – С. 408–412.
12. Федотова Н. М. Сучасні прізвиська Луганщини : когнітивна прагматика творення тексту оніма : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Н. М. Федотова / Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2008. – 20 с.
13. Чабаненко В. А. Прізвиська в системі експресивних засобів народнорозмовної мови (на матеріалі говірок Запорізької та Дніпропетровської областей) / В. А. Чабаненко // Повідомлення Української ономастичної комісії. – К. : Наук. думка, 1976. – Вип. 14. – С. 16–20.
14. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття : моногр. / Павло Павлович Чучка. – К. : Папірус, 2008. – 672 с.
15. Шульська Н. М. Неофіційна антропонімія Західного Полісся : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. / Волинський національний університет імені Лесі Українки / Н. М. Шульська. – Луцьк, 2011. – 20 с.

СКОРОЧЕННЯ НАЗВ ДжЕРЕЛ

- Аркушин 2010 – Аркушин Г. Л. Голоси з Волинського Полісся [Тексти] / Григорій Аркушин. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – 542 с. + 2 електр. опг. диски (DVD).
- Жайворонок – Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
- Осташ – Осташ Н. Л. Холмські вуличні прізвиська : минуле і сучасне / Н. Л. Осташ // Діалектологічні студії. 8 : Говори південно-західного наріччя / [відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей]. – Л. : Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. – С. 159–173.
- ССУС – Словник сучасного українського сленгу / [упоряд. Т. М. Кондратюк]. – Х. : Фоліо, 2006. – 350 с.

Natalia Shulska

Nicknames with a different motivation of inhabitants of Western Polissya

Summary. The article analyzes the nickname with a different motivation that are prevalent in Western Polissya. On the street nicknames locals extracted and characterized most frequent unofficial original names. Nicknames with some motivational characteristics are described in terms of lexical and semantic nature, connotative content, presentation dialect.

Key words: nickname, Western Polissya, motivational sign, informal anthroponimia, dialect.

Одержано 15.06.2016 р.